

ПРОБЛЕМИ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

УДК 378.4.091. 2

Назарук М. М., Біланюк В. І.

*Львівський національний університет
імені Івана Франка*

ЕКООСВІТНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО РИЗИКУ

Ключові слова: екоосвіта, рівні екологічної освіти, екологічний ризик, географія

Постановка проблеми. Для нашого часу вже стало звичним твердження, що екологічна криза, яка виявляє себе у деградації довкілля, порушенні еволюційно усталених процесів життєдіяльності Біосфери, зростанні екологічних ризиків і зниженні якості життя людини, безпосередньо пов'язана із гуманітарною кризою. Це вказує на наявність системної кризи в координатах «людина – природа» та «суспільство – довкілля». Екологічна криза – суспільний конфлікт, пов'язаний із реалізацією заходів екологічної безпеки, в рамках якого виступають як чинники екологічної загрози, що призводить до зростання ступеня екологічного ризику і відповідно зниження рівня екологічної безпеки суспільної життєдіяльності.

Цілком природно, що засоби подолання цієї кризи намагаються знайти в освіті. Зокрема, багато сподівань покладається на освіту, як інструмент фахового і повсякденного поглиблення знань про закономірності функціонування живої природи та залежність людини й суспільства від природних систем життєзабезпечення.

Аналіз стану дослідження питання. За умов погіршення довкілля й зростання ймовірності екологічних ризиків, а також посилення внутрішньої психологічної напруги, змінюється ставлення людини до навколишнього світу, сприйняття його окремих компонентів. Людина вже не може жити за усталеними стереотипами, а повинна самостійно приймати конкретні рішення, які б убезпечили її та близьких від негативних впливів довкілля, виявляти готовність до певних дій (у тому числі й акцій протесту), мобілізувати свої інтелектуальні, моральні, психологічні, душевні й духовні ресурси тощо.

Екологічний ризик – міра невизначеності наслідків тих чи інших дій, пов'язаних із намаганням утримати певний рівень екологічної безпеки (або уникнути еколо-

гічного лиха). Ступінь екологічного ризику вказує на невпевненість в успіху тих чи інших заходів екологічної безпеки або ж потенційну неявну екологічну загрозу, яку несе в собі діяльність людини [1]. В останні три десятиліття поняття екологічного ризику широко використовується в описі взаємодії між небезпечними впливами та об'єктами навколишнього середовища. Ризик розглядається як ймовірність виникнення надзвичайних подій у певний проміжок часу, виражена кількісними параметрами. Частіше розглядається техногенний аспект екологічного ризику – ймовірність виникнення техногенних аварій, що здатні завдати істотної шкоди довкіллю або здоров'ю людей. Одні ризики конкретні, інші не можуть бути конкретно визначені. Існують професійні ризики – небезпека професійних захворювань. Непередбачуваність ризиків, їх некерованість призводить до того, що мова вже йде не про те, щоб досягнути чогось доброго, а про те, щоб уникнути гіршого. З'являється маса питань, на які немає відповідей. Як правило, борються з наслідками, а не з причинами. Так, наприклад, рекомендують-ся очисні фільтри при збереженні джерел забруднення. Дана проблема широко висвітлюється в працях Кисельова М. М., Деркача В. Л., Толстоухова А. В., Петліна В. М.

Виклад основного матеріалу. Цілком природно, що у вирішенні проблем виникнення та розуміння екологічного ризику чимало сподівань покладається на освіту як інструмент фахового і повсякденного поглиблення знань про закономірності функціонування живої природи та залежність людини й суспільства від природних систем життєзабезпечення. Освіта розглядається як засіб підвищення екологічної свідомості різних верств населення, зміни індивідуальних і суспільних цінностей,

світоглядних орієнтирів і формування на їх основі відповідних стереотипів поведінки тощо. Зазначений напрям освітньої діяльності зазвичай означається термінами «екоосвіта» та «екопросвіта». Активне входження цих понять у науковий, суспільно – політичний та повсякденний обіг припадає на другу половину ХХ століття, коли загострення екокризових явищ, що охопили багато країн світу, змусило не тільки замислитися над їхніми причинами, а й узятися за пошук дієвих шляхів подолання їх. Освіта опинилася в епіцентрі дискусій із цього приводу як на теренах нашої державі, так і зокрема, у Львівському національному університеті ім. Івана Франка.

У Львівському університеті можна виділити такі рівні формування екологічного світогляду:

Загальноосвітній – це факультети гуманітарного профілю – філологічний, факультет іноземних мов, журналістики, історичний. Тут читається курс «Соціоекологія», який дає можливість комплексно розглянути проблеми взаємодії людського суспільства та природи. Формує у студентів чітке уявлення про кризову соціально – екологічну ситуацію, що склалися на нашій планеті, її величезні масштаби та можливі наслідки, про головні причини її виникнення та можливі шляхи подолання, про цілісність і одночасно багатоаспектність цієї проблеми. Читання даного курсу дозволяє майбутнім фахівцям гуманітарної сфери на індивідуальному рівні в ході своєї життєдіяльності оцінити екологічний ризик та його негативний вплив в певній галузі знань.

Спеціальний та спеціалізовані рівні – це факультети географічний, геологічний, біологічний, хімічний, де готуються фахівці відповідних спеціальностей та спеціалізацій. На географічному – спеціальність «Екологія» (спеціалізації – «Екологія землекористування і агробізнес»; «Прикордонний екологічний контроль»; «Гідроекологія») та спеціальність «Науки про Землю» (спеціалізація – «Охорона природи і збалансоване природокористування»); на геологічному факультеті – спеціальність «Екологія» (спеціалізації – «Екологічна геологія»; «Екологічна безпека»); на біологічному факультеті – спеціальність «Екологія» (спеціалізація – «Природоохоронна та екоосвітня діяльність»).

Відомим осередком формування екологічного світогляду в університеті є природничий коледж, де готуються спеціалісти за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста (у майбутньому молодшого бакалавра) – прикладна екологія, біоекологія, екологія геологічного і суміжних середовищ, екологія землекористування і агробізнес, прикордонний екологічний контроль.

Студенти цих факультетів переважно проходять виробничу практику в Департаменті екології та природних ресурсів Львівської області, держзаповідниках, експедиціях, товаристві охорони природи тощо. Після цього готують курсові та дипломні роботи з екологічним та природоохоронним напрямком.

Роль географії у розумінні поняття екологічного ризику. Важливе місце у розумінні поняття екологічного ризику належить під час підготовки фахівців-географів. Адже вагомим аргументом у цьому випадку виступають особливості підготовки географа, а саме: отримання глибоких знань з окремих компонентів природи, комплексний геосистемний підхід у дослідженні та володіння чисто специфічним і одним з найперспективніших методів географічного прогнозування та картографічного моделювання. Саме читання на I курсі «Основ фізичної географії» сприяє виробленню комплексного підходу до розв'язання природоохоронних проблем на глобальному та регіональному рівнях. Для майбутніх географів читається у 1-у семестрі курс «Основи екології», а на другому курсі «Раціональне використання та охорона природних ресурсів», який завершується екологічним розділом під час проходження навчальної практики. Для більшості спеціалізацій читається курс «Соціоекологія», «Екологічна культура». При підготовці магістрів з географії читається курс «Філософія довкілля та природокористування». Такий набір навчальних дисциплін дозволяє детально розглянути проблеми екологічного ризику, основні поняття і терміни управління та оцінки ризиків.

Міждисциплінарний характер географії сприяє тому, що саме її наукові методи часто стають основою еколого-географічних досліджень, зокрема польових, зміст яких адаптовано стосовно завдань екології, поняття екологічного ризику в описі взаємодії між небезпечними екологічними

впливами та об'єктами довкілля. Участь географів у міждисциплінарних дослідженнях проблем взаємодії суспільства та природи дає можливість збагаченню методологічного й методичного арсеналу, інтеграції з іншими галузями знання, так і практичному зближенню суспільно та природничо-географічних галузей у самій географії так і екології. Відтак неодмінно важливою виступає методологічна орієнтація географічного на розкриття властивостей, самого статусу географічного простору, співвідношення у ньому природних і суспільних процесів і явищ, закономірностей будови і організації як ландшафтів, так і географічної оболонки в цілому. Водночас опрацювання фундаментальних (вихідних) положень географічної теорії як такої, вичленування її принципів, методів і понять є безпосереднім теоретичним підґрунтям для виокремлення принципів і критеріїв розуміння поняття екологічного ризику.

Висновки. За умов погіршення стану довкілля й зростання ймовірності екологічних ризиків змінюються підходи до визначення критеріїв формування парадигми екологічної освіти, зокрема обстоюється доцільність побудови низки відносно автономних освітніх парадигм, які спиралися б на різноманітні філософські,

культурні та освітні традиції й були орієнтовані на конкретні цільові групи (освіта заради збереження біорізноманіття, освіта заради збалансованого розвитку, освіта в національних природних парках; освіта задля енергозбереження тощо).

Розуміння поняття екологічного ризику дозволяє для широкого класу явищ і процесів дати кількісний опис екологічних небезпек. Саме ця якість оцінки ризику і становить інтерес у процесі впровадження екологічної освіти для майбутніх фахівців. В час, коли географічна освіта трансформується і вдосконалюється відносно багатоступінчатої системи підготовки важливо не упустити проблем формування екологічного світогляду у майбутніх фахівців, зокрема розуміння поняття екологічного ризику.

Методологія і політика навчання вже не можуть орієнтуватися на швидкі технологічні зміни, що було характерно для індустріального суспільства. Світоглядно вони мають бути спрямовані на переосмислення основних парадигм і фундаментальних засад природи та суспільства, повинні забезпечувати випередження його технологічного розвитку. У цьому плані дуже важливого значення набуває випереджувальне розуміння понять екологічного ризику.

Список літератури

1. Концептуальні виміри екологічної свідомості / Кисельов М. М., Деркач В. Л., Толстоухов А. В. та ін. – К. : Парапан, 2003. – 312 с.
2. Екологічні виміри глобалізації / Кисельов М. М., Гардащук Т. В., Зарубицький К. Є та ін. – К. : Парапан, 2006. – 260 с.
3. *Петлін В. М.* Екологічні механізми організації територіальних систем / В. М. Петлін. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Ів. Франка, 2008. – 304 с.
4. *Толстоухов А. В.* Глобалізація. Влада. Еко – майбутнє / А. В. Толстоухов. – К. : Парапан, 2003. – 308 с.
5. Феномен соціоприродних систем. Світоглядно-методологічні нариси. – К. Парапан, 2009. – 284 с.

Назарук М. М., Біланюк В. І. Екоосвітні аспекти екологічного ризику. Розглядаються екоосвітні аспекти екологічного ризику. Екологічний ризик, який розглядається як міра невизначеності наслідків тих чи інших дій пов'язаних із намаганням утримати певний рівень екологічної безпеки в значній мірі залежить від особи яка може вплинути на проблеми управління екологічним ризиком, її наукового та освітнього рівня. Розкривається досвід підготовки фахівців, що можуть вплинути та оцінити проблеми взаємодії між небезпечними екологічними впливами та об'єктами навколишнього середовища. Охарактеризовано освітні рівні підготовки фахівців з проблем довкілля та місце у навчальному процесі проблем екологічного ризику у Львівському національному університеті. Роль географії у розумінні поняття екологічний ризик.

Ключові слова: екоосвіта, рівні екологічної освіти, екологічний ризик, географія.

Nazaruk M., Bilaniuk V. Ecoeducational aspects of the environmental risk. Ecoeducational aspects of the environmental risk are considered in the article. Environmental risk, seen as a measure of uncertainty of the effects of actions related to the efforts to maintain a level of environmental safety, depends on the person that may affect the problem of environmental risk management, his scientific and educational level. The experience of training of specialists, which could affect the problem and assess the interaction between environmental influences and dangerous objects of the environment are considered. Educational level training of specialists in environmental issues and place in the educational process of environmental risk issues in Ivan Franko National University of Lviv are characterized. Educational departments of the humanities profile – philological faculty, faculty of foreign languages, faculty of journalism, historical faculty. Here is taught the course „Social ecology” which allows a comprehensive treatment of the

problems of interaction between human society and nature, develops in the students a clear notion about the critical socio-ecological situation on our planet, it's huge scale and possible consequences, the main reasons for its occurrence and possible ways to it's overcoming, about integrity and at the same time the multi-dimensionality of this problem. Special and specialized levels – geographical faculty, geological faculty, biological faculty, chemical faculty where are trained the experts of relevant specialties and specializations.

The College of Natural Sciences is the famous centre in the formation of the ecological outlook in the university, where are trained specialists for the specializations: applied ecology, bioecology, ecology of the geological environment and adjacent environments, ecology of the land use and the agribusiness, border environmental control. The role of geography in understanding the concept of environmental risk are described. Indeed, a strong argument in this case are the peculiarities of the training of the geographer, namely: in-depth knowledge of the individual components of nature, integrated geosystematical approach to the research and possession of purely specific and one of the most promising methods of geographical prediction and cartographic modeling.

Keywords: ecoeducational, the levels of environmental education, environmental risk, geography.

Назарук М. М., Биланюк В. И. Экообразовательные аспекты экологического риска.

Рассматриваются экообразовательные аспекты экологического риска. Экологический риск, который рассматривается как мера неопределенности последствий тех или иных действий, связанных с попыткой удержать определенный уровень экологической безопасности в значительной степени зависит от лица, которое может повлиять на проблемы управления экологическим риском, ее научного и образовательного уровня. Раскрывается опыт подготовки специалистов, которые могут повлиять и оценить проблемы взаимодействия между опасными экологическими воздействиями и объектами окружающей среды. Охарактеризованы образовательные уровни подготовки специалистов по проблемам окружающей среды и место в учебном процессе проблем экологического риска во Львовском национальном университете. Роль географии в осмыслении понятия экологический риск.

Ключевые слова: экообразование, уровни экологического образования, экологический риск, география.

Надійшла до редколегії 17.02.2016